

استعدادها و توانمندی‌های بالقوه در سایه برنامه‌ریزی اصولی به شکوفایی اقتصادی می‌انجامد

اشاره:

ایران کشوری وسیع با تنوع آب و هوایی است. از چهارده گونه اقلیم آب و هوایی شناخته شده در جهان، ایران دوازده نوع آن را در نقاط مختلف کشور دارا می‌باشد و از این رواز استعداد طبیعی برای رویش انواع گیاهان از جمله گل‌ها و گیاهان زینتی برخوردار است. تنوع آب و هوایی ایران، این اجازه را می‌دهد که در پرورش گل و گیاهان زینتی نه تنها تقاضای بازار داخلی، بلکه بخشی از تقاضای بازار چهار میلیارد دلاری انواع گل و گیاه تزئینی را تأمین کند.

با وجود استعدادهای طبیعی، سهم ایران در تولید و تجارت جهانی انواع گل و گیاهان زینتی تقریباً نزدیک به صفر است. چنانچه توانمندی‌ها و استعدادهای بالقوه و بالفعل در زمینه تولید و صادرات انواع گل و گیاهان زینتی به درستی شناسایی شود و با اتخاذ راهکارهای مناسب و موانع برطرف گردد، به سهولت می‌توان سالانه چندصد میلیون دلار از صادرات این محصولات کسب درآمد نمود و اشتغال مناسبی را برای نیروی کار کشور فراهم ساخت. در این مقاله به بررسی موقعیت ایران در خصوص تولید انواع گل‌ها و گیاهان زینتی و تنگناهای موجود در این راه می‌پردازیم.

به تقریب می‌توان گفت، تمامی مناطق ایران استعداد پرورش گل‌ها و گیاهان متنوعی را دارند. اما در زمینه پرورش گل‌ها و گیاهان زینتی، تولیدکنندگان در چند بخش اصلی (به لحاظ جغرافیایی) متمرکز شده‌اند. منطقه مرکزی شامل استان‌های تهران، اصفهان و مرکزی تقریباً ۹۰ درصد گل‌ها و گیاهان زینتی ایران را تولید می‌کند. در شهرستان‌های خمین و محلات در استان مرکزی، گلخانه‌های شیشه‌ای و زیر پوشش پلاستیک و نیز در فضای باز (به ویژه در خمین) به پرورش گونه‌های ارزشمند گل‌ها و گیاهان زینتی اختصاص یافته‌اند. در منطقه شمال کشور (استان‌های گیلان و مازندران) و نیز بخش‌هایی از استان آذربایجان شرقی (تبریز) از آغاز بهار تا پایان پاییز استعداد پرورش انواع گل‌ها و گیاهان زینتی در فضای باز وجود دارد. این مناطق نیز نقش قابل توجهی در تولید دارند. در منطقه جنوب ایران به ویژه شهرستان‌های بندرعباس، میناب، دزفول و شیراز توانمندی پرورش گل‌های زیبا و با ارزشی مانند گلایل، مریم، داودی و رز در فصل زمستان و در فضای باز وجود دارد.

در منطقه غرب به ویژه استان کرمانشاه و تالاب‌های این استان و اطراف آن، استعداد پرورش گل‌ها و گیاهان زینتی وجود دارد و در این منطقه نیز شماری از بهره‌برداران این محصولات تجمع دارند.

در ایران تقریباً اکثر قریب به اتفاق گل‌های زینتی مورد مبادله در بازارهای جهان به ویژه در فصل زمستان پرورش می‌یابد و بخشی از آنها نیز روانه بازارهای منطقه (حاشیه جنوبی خلیج فارس) و نیز بازارهای اروپایی و آسیای میانه می‌شود.

به طور کلی گل‌ها و گیاهان زینتی را می‌توان به سه گروه عمده تقسیم کرد.

درختچه‌های تزئینی مانند یاس، مو، یاس رازقی، موجسب، پیچ امین‌الدوله و... بخش نخست را تشکیل می‌دهند. میخک، گلایل، مریم، داوودی، استرلیزیا، آنتوریوم، رز، ارکیده و... گروه دوم یا گل‌های شاخه بریده را تشکیل می‌دهند. در همین حال گروه سوم گل‌های گلدانی می‌باشند که عمده آنها پتوس، حسن یوسف، سنگلونوم، رز، دیفن باخیا، بنجامین، عروس، بگونیا، ماراتا، بوکا، لیندا، الگونما، برگ انجیری و قاشقی و... می‌باشند.

از لحاظ میزان تولید انواع گل‌ها و گیاهان تزئینی ایران، با توجه به اختلاف دما در کشور در حدود ۲۵ تا ۴۰ درجه سانتیگراد در فصول مختلف سال، می‌توان گفت که حتی به‌طور طبیعی و در فضای باز امکان پرورش بسیاری از انواع گل‌ها و گیاهان زینتی در تمام سال در ایران وجود دارد. اما آنچه مسلم است، شیوه‌های سستی پرورش گل‌ها و

گیاهان سبب می‌شود که قیمت تمام شده تولیدات در سطح بالایی قرار گیرد و لذا ضرورت دارد که در زمینه تغییر شیوه تولید از سستی به صنعتی تمهیدات لازم اتخاذ گردد.

با وجود آنکه آمارهای تازه در خصوص تولید انواع گل‌ها و گیاهان زینتی ایران در دسترس نمی‌باشد، اما آمارهای موجود نشان می‌دهد در فاصله سال‌های ۷۴-۱۳۵۸ رشد این بخش در حد قابل توجهی بوده، به طوری که شمار واحدهای بهره‌بردار از ۱۳۸ به بیش از ۷۰۰ واحد رسیده است.

بر اساس گزارش سازمان پارک‌ها و زیباسازی تهران، تولید سالانه گل‌های شاخه بریده بیش از ۱۳۱ میلیون شاخه، تولیدات گلدانی بالغ بر ۱۲ میلیون و درخت و درختچه و بوته‌های تزئینی بیش از ۵/۶ میلیون اصله می‌باشد.

آمارهای منتشره از سوی دفتر امور گل و گیاه زینتی وزارت جهاد کشاورزی نشان می‌دهد که سطح زیر کشت شیشه‌ای گل‌ها و گیاهان زینتی در سال ۱۳۷۴ (سال نخست اجرای برنامه دوم) حدود ۱۱۴ هکتار، زیر پلاستیک ۳۰۰ هکتار و مقدار زمین زیر کشت در فضای باز حدود ۸۰۶ هکتار بود. اطلاعات جدیدتری در این خصوص وجود ندارد، اما کارشناسان عقیده دارند که در طول سال‌های اجرای دومین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر سطح زیر کشت گل‌ها و گیاهان زینتی (گلخانه‌ها، گلخانه‌های پلاستیکی و فضای آزاد افزوده شده است.

سطح زیر کشت گل‌ها و گیاهان زینتی ایران در قیاس با کشورهای عمده

تولید و صادرکننده این محصولات مانند هلند، کلمبیا و... بسیار اندک است. این در حالی است که به لحاظ آب و هوایی و استعدادهای طبیعی، امکان چند برابر کردن و افزودن سطح زیر کشت وجود دارد.

کارشناسان با اشاره به استعدادهای طبیعی پرورش گل‌ها و گیاهان زینتی در ایران، اظهار می‌دارند، این قابلیت‌ها در حدی است که ایران می‌تواند با یک برنامه‌ریزی اصولی و محلی ظرف چند سال در فهرست ده کشور عمده تولیدکننده و صادرکننده معتبر گل و گیاهان زینتی قرار گیرد و درآمد ارزی درخور توجهی نیز از این راه به دست آورد.

به عقیده کارشناسان، تنوع گل‌ها و گیاهان زینتی ایران یک مزیت نسبی درخور توجه است. در واقع پرمصرف‌ترین گل‌ها در جهان نظیر میخک، رز، لاله، داوودی، سوسن، فرزیا، زربرا، ارکیده، الیستر، بریا، استرلیزیا، اتوریوم، نرگس، مارگریت و... و گیاهان زینتی پرتقاضا در جهان مانند یوکا، دیفن باخیا، فیکوس، انواع نخل، دراسینا، بنجامین و... به سهولت و با کیفیت مناسب در ایران پرورش داده می‌شوند. رنگ‌های دلپذیر، اندازه مناسب و تنوع گل‌ها و گیاهان زینتی ایران با توجه به گوناگونی وضعیت آب و هوایی کشور، این توانایی را به وجود آورده که در تمام فصول سال بتوان گل‌های موردنیاز بازار داخلی و بخشی از بازارهای خارجی را در ایران پرورش داد.

اما آنچه موجب شده که در تولید و تجارت جهانی گل‌ها و گیاهان زینتی،

ایران نقش بارزی نداشته باشد، به مسایل و مشکلات تولید و صادرات این محصولات برمی‌گردد.

با عنایت به این موضوع که بهره‌برداران واحدهای پرورش گل‌ها و گیاهان زینتی ایران نقش مستقیم و کلیدی در صادرات ندارند، می‌بایست تنگناهای موجود در مسیر تولید و صادرات شناسایی و راهکارهای مناسب برای برطرف ساختن آنها اتخاذ و عملی گردد.

نخستین نکته مهم در بخش تولید، شیوه سستی پرورش گل‌ها و گیاهان زینتی در کشور می‌باشد. این شیوه از لحاظ بالا بردن قیمت تمام شده و کاهش توان رقابت در عرصه‌های بین‌المللی، می‌بایست مورد بازنگری قرار گیرد و روش‌های صنعتی جایگزین گردد.

قدر مسلم آن است که برای اجرای روش‌های صنعتی، سرمایه‌گذاری مناسب و آموزش کافی برای بهره‌برداران ضروری است. اما نکته درخور توجه آن است که از یک سو بهره‌برداران از نقدینگی کافی برای سرمایه‌گذاری جهت تغییر شیوه تولید از سستی به صنعتی برخوردار نمی‌باشند. متأسفانه نظام بانکی کشور نیز در زمینه تخصیص تسهیلات اعتباری به بهره‌برداران همکاری لازم را ندارد. لذا کمبود سرمایه‌گذاری در این بخش به شدت ملموس است.

از سوی دیگر آموزش‌های لازم به بهره‌برداران از سوی نهادهای ذیربط صورت نمی‌گیرد. اغلب بهره‌برداران از تحصیلات مناسب و آموزش دانشگاهی در خصوص پرورش گل‌ها و گیاهان زینتی برخوردار نیستند و این شغل را از

پدران خود به ارث برده و یاد گرفته‌اند. اما برای رساندن توانایی‌ها و استعدادهای طبیعی، مادی و نیروی انسانی به مرحله بهره‌برداری بهینه اقتصادی ضرورت دارد که دست‌اندرکاران تولید در این بخش آموزش‌های لازم را ببینند.

تربیت نیروی انسانی متخصص در این رشته و به‌کارگیری آنها در واحدهای بهره‌برداری ضرورتی غیرقابل انکار است و تنها از این طریق می‌توان روش‌های سستی را حذف و روش‌های صنعتی پرورش گل‌ها و گیاهان زینتی را ممکن ساخت.

با این وصف دو مقوله اصلی در بخش تولید یعنی سرمایه‌گذاری و نیروی انسانی نخستین اقدام مؤثر و ضروری برای رشد تولید و تغییر شیوه تولید می‌باشد.

در همین حال کمبود کود و سم و تخصیص نیافتن یارانه در این زمینه با وجود ضعف بنبه مالی بهره‌برداران از مباحثی است که می‌بایست مدنظر برنامه‌ریزان و بهره‌برداران قرار گیرد. به عقیده کارشناسان برای تغییر روش تولید، تأمین تجهیزات از جمله تجهیزات حرارتی گلخانه‌ها ضرورت دارد و این امر مستلزم همکاری نظام بانکی با بهره‌برداران در تأمین منابع مالی موردنیاز می‌باشد.

چنانچه بخش تولید و تجارت گل‌ها و گیاهان زینتی به عنوان بخشی که می‌تواند در اشتغال‌زایی و رشد درآمدهای ارزی غیرنفتی مؤثر باشد، مدنظر قرار گیرد، می‌بایست نظام بانکی به سوی ارابه تسهیلات موردنیاز بهره‌برداران هدایت گردد و حتی

تسهیلات ترجیحی به این بخش اختصاص یابد.

در همین حال فقدان برنامه‌های ترویجی، آموزشی و اصلاح نژاد و تداوم یافتن شیوه تولید سستی سبب می‌شود که بخش تولید گل‌ها و گیاهان زینتی در کشور همچنان از بازارهای جهانی دور بماند و از توان رقابت کافی برای حضور مؤثر در بازارهای قابل نفوذ برخوردار نگردد.

اما در بخش صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی، مشکلات بزرگتری فراروی صادرکنندگان قرار دارد. صرف‌نظر از آنکه اکثر دست‌اندرکاران صادرات گل در ایران خود تولیدکننده نمی‌باشند و به‌طور معمول به صورت واسطه (میان تولیدکننده و خریدار خارجی) عمل می‌کنند، مشکلات عمده بخش صادرات را می‌توان در کمبود سیستم خودکار (مکانیزه) بسته‌بندی استاندارد در واحدهای بهره‌برداری، موانع و مشکلات اداری در گمرکات، فرودگاه و...، گرانی تعرفه‌های حمل و نقل هوایی، فقدان یک تشکل صادراتی قوی، ناآگاهی بهره‌برداران از روش و مقررات جاری در صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی و... مشاهده کرد.

نبود یک تشکل قوی در زمینه صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی سبب شده که صادرات این محصولات از سوی ایران با آنچه در بازارهای جهانی عملی می‌گردد، تفاوت زیادی داشته باشد.

تشکل‌های صادراتی در این زمینه اغلب به بازارهای خاص ارتباط پیدا می‌کنند و تمامی محصولات خود را از

همان بازارها به طور مستقیم عرضه می‌کنند و از رقابت ناسالم در امان می‌مانند. تقریباً تمامی دست‌اندرکاران صادرات گل و گیاهان زینتی در ایران بر مشکلات ناشی از فقدان یک شکل صادراتی قوی در این رشته تأکید دارند. با وجود یک شکل قوی دسترسی به اطلاعات بازارهای عمده، مقررات صادرات و واردات بازارهای هدف، انتقال اطلاعات به بدنه تولید، آگاهی از وضعیت تقاضا و عرضه به موقع محصول مورد تقاضای بازار، امکان بهره‌گیری از ارز حاصل از صادرات انواع گل‌ها و گیاهان زینتی برای واردات اقلام و تجهیزات موردنیاز تولیدکنندگان این بخش و... میسر می‌گردد.

با این وصف ایجاد یک شکل قوی برای صادرات انواع گل و گیاهان زینتی ضرورتی غیرقابل اجتناب است. از سوی دیگر به لحاظ فقدان ابزار و تجهیزات خودکام (مکانیزه) بسته‌بندی در واحدهای بهره‌بردار، بخش قابل توجهی از گل‌ها و گیاهان زینتی صادراتی ایران در مقصد قابل استفاده و عرضه نیست و به ضایعات تبدیل می‌شود. این امر سبب می‌شود که همواره انگیزه برای صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی در ایران ضعیف باقی بماند. از این رو سرمایه‌گذاری برای تأمین تجهیزات بسته‌بندی مناسب ضروری است.

با وجود بسته‌بندی نه‌چندان مناسب گل‌ها و گیاهان زینتی برای صادرات، سیستم حمل و نقل نیز با مشکلاتی مواجه است. به طور کلی گل‌ها و گیاهان زینتی از کالاهای سریع‌الفساد می‌باشند و چنانچه از حمل و نقل سریع بهره‌مند نباشند، تا رسیدن به مقصد، تباہ خواهند شد و دیگر ارزش اقتصادی خود را از

دست خواهند داد. از این رو سیستم حمل و نقل سریع و مناسب به ویژه برای صادرات حمل و نقل هوایی است.

در حال حاضر بخش قابل توجهی از گل‌ها و گیاهان زینتی در سطح داخلی فقط با استفاده از وانت و کامیون‌های فاقد سیستم سردخانه جابه‌جا می‌شوند. رسیدن این کالاها از محل تولید به بازار مصرف (یا فرودگاه برای صادرات) چندین ساعت وقت می‌برد. از سوی دیگر انتقال از فرودگاه به بازارهای اروپایی دست کم ۶ ساعت زمان می‌برد و این در حالی است که رسیدن اغلب پروازها در مقصد همزمان با گشایش بازار نیست و لذا هزینه انبارداری را تحمیل می‌کند.

در همین حال تعرفه حمل و نقل هوایی نیز گران است. با وجود آنکه هوایمایی جمهوری اسلامی ایران برای حمایت از صادرات گل و گیاه ۵۰ درصد در هزینه حمل تخفیف می‌دهد، لیکن مسأله زمان پرواز و رسیدن محصول به مقصد بسیار مهم است. در این راستا بهره‌گیری از خطوط هوایی خارجی نیز برای اکثر صادرکنندگان به لحاظ تعرفه گران حمل، مقدور نمی‌باشد. برای صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی به کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس نیز اغلب از لنج استفاده می‌شود که در نتیجه بخشی از محصول صادراتی سالم به مقصد نمی‌رسد. چنانچه قصد بر رشد صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی باشد، می‌بایست موانع حمل و نقل به دقت مورد بررسی قرار گیرد و با همکاری نهادهای مؤثر و ذریبند مشکلات موجود برطرف گردد.

معضل دیگر در راه صادرات گل و گیاه، ناآگاهی بهره‌برداران از قوانین و

مقررات صادرات گل و گیاه و نیز مقررات کشورهای هدف برای صادرات می‌باشد. در این زمینه کمک دولت (دریافت و انتقال اطلاعات مورد نیاز بهره‌برداران از سوی نمایندگی‌های ایران در خارج از کشور) ایجاد بانک اطلاعات و قابل دسترسی و... ضروری است.

در همین حال برخی از کشورها نیز در مقابل صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی ایران اقداماتی به عمل می‌آورند که به محصول صادراتی لطمه می‌زند. برای مثال تعویض خاک گل‌های گلدانی در گمرکات کشورهای عربی از مشکلاتی است که وجود دارد و می‌بایست در گفت‌وگوهای رسمی راهکار مناسب برای حل این مشکل اتخاذ گردد.

با وجود شیوه سنتی پرورش گل‌ها و گیاهان زینتی در ایران و مشکلات فزاینده صادرات آنها، نکته درخور توجه آن است که بخش قابل توجهی از این محصولات به لحاظ کیفیت و قیمت در بازارهای جهانی قابلیت رقابت دارند. چنانچه موانع تولید و جایگزینی شیوه صنعتی پرورش گیاهان همراه با توسعه زیرکشت (گلخانه‌ها، زیرپلاستیک و حتی فضای باز) برطرف گردد و راهکارهای مناسب برای حل مشکل بسته‌بندی و حمل و نقل اتخاذ و عملی گردد، می‌توان صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی را توسعه داد.

با رشد صادرات این محصولات، اشتغال نیروی انسانی و رشد درآمدهای ارزی میسر خواهد شد و از این حیث توجه به بخش تولید و صادرات گل‌ها و گیاهان زینتی می‌تواند به نفع اقتصاد ملی باشد.